

Anadolu Selçukluları

Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum

A. C. S. Peacock St. Andrews Üniversitesi'nde Ortadoğu Tarihi dalında okutmandır ve doktorasını Cambridge Üniversitesi'nde yapmıştır. *Mediaeval Islamic Historiography and Political Legitimacy* (2007), *Early Seljuq History* (2010) ve editörü olduğu *The Frontiers of the Ottoman World* (2009) gibi eserlerinin yanı sıra, özellikle Anadolu eksenli Ortaçağ İslam Tarihi üzerine çeşitli makaleleri vardır.

Sara Nur Yıldız İstanbul'daki Orient-Institut kurumuyla bağlantılı olarak St. Andrews Üniversitesi'nde araştırma asistanlığı görevini yürütmektedir. Doktorasını 2006 yılında *Mongol Rule in Thirteenth-century Seljuk Anatolia: the Politics of Conquest and History Writing, 1243-1282* başlıklı teziyle Chicago Üniversitesi'nde yapmıştır. Manchester Üniversitesi'nde ve Bilgi Üniversitesi'nde ders vermektedir.

Yrd. Doç. Dr. A. Sait (Abdulsait) Aykut 2015'te ABD'de Wisconsin - Madison Üniversitesi Asya Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nde doktorasını verdi. Başta Arap edebiyatı olmak üzere, İslam felsefesi, tasavvuf ve seyahat alanlarında araştırmaları yayınlanmış, ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve Katar'da düzenlenen uluslararası ilmi toplantılarda tebliğ vermiştir. İbn Sînâ, Câhiz, Câbirî, Turtûşî, Se'âlibî, İbnü'l-Mukaffa', Ebû Hayyân Tevhîdî ve İbn Arabî'den çevirileri vardır. *İbn Battûta Seyahatnâmesi* (YKY, 2004) başlıklı çevirisiyle Türkiye Yazarlar Birliği tarafından "2004 Yılı'nın En İyi Mütercimi" seçilmiş, 2010 yılında Arap seyahat edebiyatına yaptığı katkılardan ötürü Doha'da Katar Kültür Bakanı'ndan "onur ödülü" almış, doktora eğitimi esnasında yürüttüğü özgün çalışmaları sebebiyle 2014 yılında Wisconsin Üniversitesi'nin "Rektörlük Bursu"na (Chancellor Scholarship) layık görülmüştür. Arapça, İngilizce, Farsça, Klasik Yunanca, Rusça ve Türki dilleri bilen Aykut şu anda İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı başkanıdır ve İstanbul Şehir Üniversitesi'nde de ders vermektedir.

Anadolu Selçukluları

Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum

Editörler

A. C. S. Peacock - Sara Nur Yıldız

Çeviren

A. Sait Aykut



YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5001
Tarih - 119

Anadolu Selçukluları - Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum
Özgün adı: THE SELJUKS OF ANATOLIA Court and Society in the Medieval Middle East
Editörler: A. C. S. Peacock - Sara Nur Yıldız
Çeviren: A. Sait Aykut

Kitap editörü: Pelin Aykut
Düzeltili: Filiz Özkan

Kapak ve sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Akgül Yıldız

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti
Tevfikbey Mah. Halkalı Cad. No: 162/7
Küçükçekmece / İstanbul
Tel: 0212 693 00 08
Sertifika No: 36150

Çeviriye temel alınan baskı: Londra – New York: I. B. TAURIS, 2013
1. baskı: İstanbul, Aralık 2017
ISBN 978-975-08-4127-9

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2016
Sertifika No: 12334

© 2013, 2017 A. C. S. Peacock ve Sara Nur Yıldız
Published by arrangement with I.B.Tauris & Co Ltd, London.
Bu kitabın telif hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Görseller Listesi • 7

Teşekkür • 8

İmlâ ve Transliterasyona Dair • 9

Katkıda Bulunanlar Listesi • 10

Birinci Kısım Giriş
A. C. S. Peacock ve Sara Nur Yıldız • 13

Birinci Bölüm Hanedan Kimliği ve Büyük Selçuklu Mirası

İkinci Kısım Divriği’de Mengücek Sülâlesi:
12. Yüzyılın Sonunda Hanedan
Kimliğinin İnşa Tarzları
Oya Pancaroğlu • 33

Üçüncü Kısım “Doğunun ve Batının Hükümdarı”:
Müslüman ve Hıristiyan Kaynaklarında Selçuklu
Hanedanlığına Dair Kavram ve Unvanlar
Dimitri Korobeinikov • 64

Dördüncü Kısım Sultan İçin Bir Nedîm:
Râvendî ve Anadolu Selçukluları
Sara Nur Yıldız • 79

İkinci Bölüm Saray Halkı

Beşinci Kısım Harem Hıristiyanlığı:
Selçuklu Şehzâdelerinin Bizanslı Kimliği
Rustam Shukurov • 97

- Altıncı Kısım Kâğıt, Taş, Makas:
Alâeddîn Keykubâd, İsmetü'd-dünyâ ve'd-dîn
ve Selçuklu Tarih Yazımı
Scott Redford • 121
- Üçüncü Bölüm Saray ve Toplumda Sufiler
- Yedinci Kısım Sultanların Yakınında:
Mecdüddîn İshak, İbn Arabî ve Selçuklu Sarayı
Sara Nur Yıldız ve Haşim Şahin • 139
- Sekizinci Kısım Moğol Anadolu'sunda Sufiler ve Selçuklu Sarayı:
Celâeddîn Rumî ve Sultan Veled'in Eserlerinde
Siyaset ve Hamilik
A.C.S. Peacock • 162
- Dokuzuncu Kısım 13. Yüzyıl Rûm (Anadolu) ve
Ermenistanı'nda *Fütüvvet*:
Selçuklu Taşrasında Reform Hareketleri ve
Çoklu İttifakların İdaresi
Rachel Goshgarian • 178
- Onuncu Kısım Sonuç:
Anadolu Selçuklularına Dair Araştırmalar,
Gelenen Son Seviye Üzerine Bazı Yorumlar
Gary Leiser • 203
- Anadolu Selçuklu Sultanlarının Şeceresi* • 213
- Terimler Sözlüğü* • 214
- Seçilmiş Bibliyografya* • 221
- Dizin* • 229

GÖRSELLER LİSTESİ

- 1.1 I. Alâeddîn Keykubâd Döneminde (1219-1237) Anadolu Haritası.
- 2.1 Kale Camii, Divriği; genel görünüm.
- 2.2 Kale Camii, Divriği; ana kapı.
- 2.3 Sitti Melik Kümbeti, Divriği; genel görünüm.
- 2.4 Sitti Melik Kümbeti, Divriği; ana kapı.
- 2.5 Sitti Melik Kümbeti, Divriği; yan niş.
- 2.6 Sitti Melik Kümbeti, Divriği; friz kitabenin bir bölümü.
- 2.7 Sitti Melik Kümbeti, Divriği; kitabe taşı.
- 2.8 Alay Han, Aksaray; kitabe taşı.
- 2.9 Alay Han, Aksaray; ana kapı.
- 2.10 Sultan Melik Türbesi, Kemah; genel görünüm.
- 2.11 Kameruddîn Kümbeti, Divriği; genel görünüm.
- 6.1 İsmetü'd-dünyâ ve'd-dîn kitabesi, Uluborlu.
- 6.2 Mugîsüddîn Tuğrulşâh'ın dinarı, önyüz.
- 6.3 Mugîsüddîn Tuğrulşâh'ın dinarı, arka yüz

TEŞEKKÜR

Bu eserdeki bölümlerin ana fikirleri, İstanbul'da German Orient-Institut'te Ekim 2009'da düzenlenen "Selçuklu Anadolu'sunda Saray ve Toplum" başlıklı atölye çalışmasındaki tartışmalardan doğmuştur. Çalışma, Gerda Henkel Stiftung tarafından desteklenmiş olup onun mali yardımları minnet ve şükran hissiyle kabul edilmiştir. Ayrıca, iştirakleriyle Selçuklu Anadolu'su hakkındaki düşüncelerimizi şekillendirmeye yardımcı olan; ancak, yer darlığı sebebiyle bildirilerini buraya dâhil edemediğimiz diğer atölye katılımcılarına da teşekkür etmek isteriz. I.B. Tauris'teki editörümüz Maria Marsh ve tashihçimiz Ian McDonald'ın yardımlarına minnettarız. Bu eser, Gerda Henkel Stiftung'un üretim maliyetlerine yaptığı yardım ile yayımlanabilmiştir.

İMLÂ, TRANSLİTERASYON VE METİN DIŐI AÇIKLAMALARA [...] DAİR

1. Arapça, Farsça ve Rumca asıyla yazılan bütün cümle, ifade, özel isim ve tabirler orijinal harfleriyle aynen dizilmiştir.
2. Kitapta Arapça, Farsça ve tarihî Türkçe kelimelere uygulanan transliterasyon doğal olarak Anglosakson ilim dünyasına hitap etmekteydi. Esasen tüm dünyada geçerli tek bir *Romanizasyon* standardı yoktur. Biz de *DİA*'nın (*Diyanet İslam Ansiklopedisi*) tarzına yakın durduk. Fakat kitabın muhatapları sadece ilim adamları ve profesyonel tarihçilerden ibaret olmadığı için *DİA* standartlarındaki tüm detayları almadık.
3. Arapça ve Farsça kelimelerde uzun vokal (medd) olarak kullanılan Elif (ا) , Yâ (ي) ve Vâv (و) harfleri â, î ve û olarak yansıtılmıştır. Kalın “K” yani Kaf (ك) harfinden sonra gelen meddlerde ise inceltme yapılmasını diye â, û, î işareti kullanılmıştır.
4. Elif (ا) , Yâ (ي) ve Vâv (و) harfleri Türkçe kelimelerde vokal yerine kullanılmışsa â, î ve û şeklinde çevrilmemiş, en yakın sesi yansıtacak harf konmuştur. Meselâ Qilich Arslân ve Qilij Arslân şeklinde transliterasyon ameliyesine tabi tutulabilecek قلیچ أرسلان ismi, Türkçe metinde Kılıçarslan olarak yansıtılmıştır.
5. Ayn (ع : el-'Ayn) harfi için sağa dönük tırnak (') işareti umumiyetle kelime ortasında geçen aynlarda kullanılmasına karşın, Türkçede iyi bilinen kelimelerde, özellikle de kelime başındaki aynlar için kullanılmamıştır. Hemze (ء) için de ekstra bir işaret kullanılmamıştır. Meselâ, İngilizce metinde 'Alâ' al-Dîn (aslî: علاء الدين) ve 'Alâ'îya (aslî: علائیه) şeklinde transliterasyona uğrayan kelimeler Türkçeye Alâeddîn ve Alâiyye olarak yansıtılmıştır.
6. Kitap sonunda verilen tarihî ve kültürel terimlerin Arapça Farsça, Rumca, Ermenice orijinalleri de konmuş, bazı terimlere köşeli parantez [...] içinde çok kısa fakat zaruri açıklamalar eklenmiştir.

KATKIDA BULUNANLAR

Rachel Goshgarian Pensilvanya Eyaleti'nde Lafayette College'da tarih dalında yardımcı doçenttir. Doktorasını 2008'de Harvard Üniversitesi'nden tamamlamış, Krikor and Clara Zohrab Information Center'ın yöneticiliğini yapmıştır. 2010-2011 döneminde Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nde uzman olarak görev yapmıştır.

Dimitri Korobeinikov Moskova Rus Bilimler Akademisi, Genel Tarih Enstitüsü, Bizans ve Doğu Hıristiyanlığı Çalışmaları Bölümü'nde uzmandır. Doktora tezini kitaplaştırdığı *Byzantium and the Turks* adlı eseri Oxford Üniversitesi tarafından yayımlanacaktır. Başlıca çalışma alanı 11.-15. yüzyıllar arasında Bizans-Türk ilişkileri, özellikle siyasî tarih, devlet inşası ve mezhepler arası ilişkilerdir.

Gary Leiser emekli devlet memurudur. Doktorasını 1976'da George Makdisi danışmanlığında, Pennsylvania Üniversitesi'nde Ortadoğu tarihi üzerine yaptı. Başlıca ilgi alanı 12. ve 13. yüzyıllarda Doğu Akdeniz dünyasıdır. M. F. Köprülü'nün en önemli tarih çalışmalarını Türkçeden İngilizceye tercüme etmiştir.

Oya Pancaroğlu'nun araştırmaları Anadolu ile Orta Asya arasındaki toprakların Ortaçağ'daki görsel ve edebî mirası ile ilgilidir. Moğol öncesi ve sonrası Anadolu mimarisi, Abbasi maddî kültürünün çevreye sirayeti, İran seramik kitabelerinin görünüş ve gelişimi, Ortaçağ mimarî ve sanatlarında antik kült ve ritüellerin güzergâhı; tüm bunlar, onu aynı ölçüde cezbetmektedir. Düzenli meşguliyeti olan metodoloji tartışmaları, onun Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde verdiği derslere sıklıkla yansımaktadır. Bu kitap için araştırma yapma ve kendi bölümünü yazma tecrübesi, onda 1190'ların siyaset ve sanat panoramasına yönelik yeni araştırmalar yapma isteği doğurmuştur.

A. C. S. Peacock Doktorasını Cambridge Üniversitesi'nde tamamlayan Peacock, St. Andrews Üniversitesi'nde Ortadoğu Tarihi dalında okutman olarak görev yapmaktadır. *Mediaeval Islamic Historiography and Political Legitimacy* (2007), *Early Seljuq History* (2010) ve editörü olduğu *The Frontiers of the*

Ottoman World (2009) gibi eserlerinin yanı sıra, özellikle Anadolu eksenli Ortaçağ İslam Tarihi üzerine çeşitli makaleleri vardır.

Scott Redford Koç Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nde öğretim üyesi ve Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nin yöneticisidir. Ortaçağ Anadolu ve Doğu Akdeniz sanatları, mimarisi ve arkeolojisi üzerine üç kitabı ve birçok makalesi vardır. Bilkent Üniversitesi'nce yürütülen Kinet Höyük kazılarının Ortaçağ'ı ilgilendiren bölümleri ve Sinop ve Bayburt kalelerindeki Selçuklu yazıtları hakkında yayınlar hazırlamaktadır.

Haşim Şahin Geç Ortaçağ Anadolu'nun dinî tarihi konusunda uzmandır. Doktorasını Marmara Üniversitesi'nde yapmıştır ve Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim görevlisidir. *Orta Zaman Türkleri: Ortaçağ İslâm ve Türk Tarihine Dair Yazılar* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011) başlıklı, denemelerden oluşan bir kitabı vardır.

Rustam Shukurov Moskova Devlet Üniversitesi'nde Bizans ve Şark Araştırmaları doçentidir. Akademik ilgi alanı geç Bizans döneminde Bizans Dünyası ile Doğu ülkeleri arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. *The Grand Komnenoi and the Orient 1204-1461* başlığı altında Rusça bir monografisi bulunmaktadır. (St Petersburg: Alateia, 2001.)

Sara Nur Yıldız İstanbul'daki Orient-Institut kurumuyla bağlantılı olarak St. Andrews Üniversitesi'nde araştırma asistanlığı görevini yürütmektedir. Doktorasını 2006 yılında *Mongol Rule in Thirteenth-century Seljuk Anatolia: the Politics of Conquest and History Writing, 1243-1282* başlıklı teziyle Chicago Üniversitesi'nde yapmıştır. Manchester Üniversitesi'nde ve Bilgi Üniversitesi'nde ders vermektedir.

BİRİNCİ KISIM

GİRİŞ

A. C. S. Peacock ve Sara Nur Yıldız

“Türkiye krallığı gayet meşhur ve çok zengindi...¹ [Orada] kaleler, kasabalar ve konaklardan başka yüz kadar da şehir vardı. Mallar öylesine boldu ki tek bir emir, kış nasıl geçerse geçsin, otlakları haricindeki arpa ile 10.000 koç besleyebiliyordu. Aynı emir, otlakları ve haraları [çiftlikleri] haricindeki arpa ile 10.000 adet de at besliyordu. Ayrıca, sultanın kendi topraklarında, her biri günde 10.000 soldani² kazandıran altı –ya da bazılarına göre– on gümüş [madeni] bulunmaktadır. Lebeda’daki gümüş [madeninin] günde üç rota saf gümüş kazandıracak değerde olduğu söyleniyor. Bu miktar, işçilerin ücreti ödendikten sonra 3.000 soldaniye eşittir. O halde sultanın topraklarının kazancı günde 4.000 hyperberi³ demektir; yani 57.000 gümüş mark. Buna ilâveten, orada üç bakır madeni ve daha da fazla demir madeni vardır. Sivas’ın hemen yanında, bir gümüş [madeni] değerinde bir alüminyum madeni bile vardır.⁴

Konya diyarında lâciverd taşı madeni keşfedildi, ama üstü tamamen toprakla örtülüdür. Orada koyunyününe ilâveten en iyi kalitede keçi yünü de mevcuttur. Bundan yapılan başlıklar Fransa ve İngiltere’ye satılmaktadır. Dolayısıyla, Türk sultanı 50.000 askerinin her birine rahatlıkla yılda bin byzantici⁵ ödeyebilecek durumdadır. Ayrıca, –haznedarlarından birinin dediğine göre– sultanın Kayseri’de ikisi drahmi, biri hyperberi dolu üç hazine dairesi vardır.”⁶

1 Bu metnin tercümesi için Peter Maxwell-Stuart’a minnettarız.

2 Soldani, “Sultani” diye bilinen para olabilir. Anadolu Selçuklularında gümüş paralara Rum Akçesi ve Sultani denmekteydi. Ancak bu kelimenin “Solidus”tan gelme ihtimali de var. Solidus, Geç Roma İmparatorluğu’nda darbedilen nispeten saf altın sikkedir. Bu sikke, ilk defa tedavüle sokulduğu İmparator Konstantin zamanında takriben 4,5 gramlık bir ağırlığa sahipti. (ç. n.)

3 Hyperberi, hyperpyron (Yunanca ὑπέρπυρον) Geç Ortaçağ’da Bizans İmparatorluğu’nun altın sikkeleri olarak solidus yerine kullanılmıştır. 1092 yılında, İmparator Aleksios Komnenos (1081-1118) Bizans sikke sisteminde ciddi bir revizyona girişti ve yeni hyperpyronu tedavüle koydu. Bu yeni versiyon, daha az altın içermekle beraber solidus ile aynı standart ağırlıkta –4.45 gram– olmuştur. (ç. n.)

4 Latince metinde dizgi hatası var. *Alumnis* yerine *aluminis* okunmalıdır.

5 Byzantici, Bezant olmalıdır. Bu, altın sikke anlamında bir Ortaçağ terimidir. Ortaçağ’da Bizans İmparatorluğu tarafından üretiliyordu. Yunanca Byzantium’dan türetilmiştir. Daha sonra Latinler kelimenin kapsamını genişleterek Ortaçağ’da Araplar tarafından darbedilen altın sikkeler için de kullanmışlardır. (ç. n.)

6 Simon de Saint-Quentin, *Histoire des Tartares*, Jean Richard (ed.) (Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1965), XXXI.142, XXXII.143, s. 66, 68-70.

Dominiken keşiş Simon de Saint-Quentin'in 1246'daki ziyaretine dayanarak yaptığı Anadolu tasviri, Selçuklu sultanının servet ve nüfuzuna dair ayrıntılarla bizi etkiler. Anadolu'nun doğal maden kaynakları ve hayvanlar için geniş otlaklar, sultana, ürünlerini kuzey Avrupa'ya kadar ihraç edilebildiği, büyük bir orduyu besleyecek servetini sağlıyordu. Simon'un "Türkiye krallığı" (*Turquie regnum*) deyişi –ki bu terimin en erken kullanımlarındandır– Selçuk hükümlerinin, Bizans idaresi altında geniş ölçüde Hıristiyan –özellikle Rum ve Ermeni– olan Anadolu'yu güçlü bir Müslüman-Türk terkbine dönüştürmedeki muazzam etkisini akla getirmektedir. Bu durum Bizanslıların 1071'de Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan'a Malazgirt'te yenilip bölgenin büyük bölümünü kaybetmesinin akabinde gerçekleşmiştir.

Selçuklu Anadolu'su, –Simon'un ziyaretinden kısa süre önce 1243'teki Köseadağ Savaşı'nı takiben Moğol imparatorluğuna resmen katılmış olsa da– Batı'da hâlâ bir zenginlik ve kudret diyarı olarak görülüyordu. Ancak bu görüntü bizim kullandığımız İslam kaynaklarına yansımamıştır. Anadolu, Ortaçağ İslam dünyasının kalbi olan Irak, Suriye veya Mısır'ın tarih ve coğrafyasında nadiren önemli roller oynamıştır. Oynadığında ise keşişimizin o mamur, mutlak güce sahip krallığını pek andırmaz. Faslî İbn Sa'îd'in, 13. yüzyılda, Simon'un ziyaretinden belki on yıl kadar sonra yaptığı tarife bakınız. İbn Sa'îd, gümüş ve demir madenlerinin varlığından kısaca bahsederken, göçebe Türkmenlerin muazzam sayısından daha çok etkilenmiştir: Denizli yakınlarında 200.000, Ankara yakınlarında 30.000 ve Kastamonu yakınlarında 10.000 aile. Simon'un Selçuklu diyarında var olduğunu iddia ettiği yüz büyük şehre karşı, İbn Sa'îd daha güvenilir biçimde sadece 24 şehirden bahseder. Türkmen halıcılık sektörünün varlığına işaret ederken, bahsetmeye değer bulduğu diğer ürün, Anadolu'da bol miktarda yetişen meyvedir. Ayrıca, 36.000'i harap olmuş 400.000 tarım arazisi (*di'a*) olduğunu belirtir. Selçuklu başkenti Konya'da, hükümdar ve yüksek tabakanın evleri mermer kaplamalıyken diğer evler kerpiçtendir. Sultanın gelirinden hiç bahsedilmemektedir.⁷ Yani, Simon'un servet, debdebe ve güç gördüğü yerde İbn Sa'îd göçebeler, yıkılmış tarım arazileri ve meyve bulmuştur. İkisi arasındaki fark, şüphesiz beklentilerle ilgilidir. Simon'a göre Selçuklu toprakları egzotik doğu diyarı ve değerli lüks malların Avrupa'ya geliş yoluyken, Ortadoğu ve geniş İslam dünyasının bakış açısından Anadolu vahşi batıydı; güçlkle İslamlaşmış, az sayıda âlim veya edip çıkarmış bir sınır bölgesiydi.⁸

7 İbn Sa'îd, *Kitâbu'l-cuğrâfiyye*, neşr. İsmâ'il el-Arabî, (Beyrut: el-Mektebu't-Ticârî, 1970), s. 184-187, 195.

8 Anadolu'nun "Vahşi Batı" olarak algılanması hususunda bkz.. Charles Melville, "Anatolia under the Mongols", Kate Fleet (ed.), *The Cambridge History of Turkey i: Byzantium to Turkey, 1071-1453* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), s. 52.

Kuşkusuz İran ve Arap diyarından birçok sığınmacı ve göçmenin yaptığı gibi burada da servet aranabilirdi; ama kültürel, coğrafi ve tarihî açıdan burası bambaşka bir dünyaydı.

Geniş İslam dünyasından böylesine keskin bir şekilde ayrışma durumu, bizim kaynaklarımıza da yansımış veya kaynak eksikliği şeklinde kendini göstermiştir. Selçukluların çağdaşlarının hâkimiyetindeki merkezî İslam topraklarında sıkça rastlanan tarih yazımının aksine, Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nda çok az vakayiname yazarı vardı. Dönemin İslam dünyasının geri kalanının büyük kısmında (ya da en azından gelişmiş merkezlerdeki) durumun aksine, hiçbir *tabakât* kitabı [biyografi sözlüğü] Anadolu ulemasının hayat ve öğretilerini kaydetmemiş; hiçbir eser Konya veya diğer Anadolu şehirlerinin faziletlerini (*fadâil*) dile getirmemiştir. Eyyübileri, Memlukleri ve İran'daki Büyük Selçukluları bolca öven methiye şairleri, Anadolu hükümdarlarına gelince büyük ölçüde sessizleşmektedir. Anadolu'daki Müslüman hükümdarlar 12. yüzyılın ikinci yarısına kadar epigrafik ve nümizmatik kanıt da bırakmamıştır. Dolayısıyla, İslam tarihinin geleneksel kaynakları bile Anadolu hususunda büyük ölçüde sessizdir.

Şu halde Anadolu'nun eşsizliği, tarihçinin İslam dünyasının diğer alanlarının incelenmesinde yaygın olarak kullanılanlardan farklı yöntemler benimsemesini gerektirmektedir. Yazılı kaynakların ya da en azından vakayinamelerin nispeten yetersizliği, başka alanlar için zorunlu olmayıp tali sayılan arkeoloji ve mimarîden elde edilen somut kanıtları, ayrıca epigrafi ile nümizmatığı, Anadolu'nun geçmişini yorumlamakta hayati öneme sahip araçlar haline getirmiştir. Günümüze ulaşmış yazılı birincil kaynakların lisan bakımından sergilediği çeşitlilik –Arapça, Ermenice, Yunanca, Farsça ve Süryanice temel dillerdir, ayrıca Gürcüce, Latince ve Türkçe de faydalıdır– çok az kişinin altından kalkabileceği bir engel oluşturmaktadır. Bu sebeple, farklı disiplinlerden gelen âlimler arasında işbirliği zorunlu olsa da, bugüne kadar bu konuda çok az şey yapılmıştır.⁹

İstanbul'da 2009 yılında yapılan bir konferanstan doğan bu kitap, Ermeni araştırmalarından İslam arkeolojisine kadar çeşitli altyapılara sahip âlimleri buluşturmaktadır. Özellikle 12. yüzyıl sonları ile 13. yüzyıl sonları arasındaki devreye; Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da I. Alâeddin Keykubâd (1219-1237) saltanatında kısa bir süre en parlak devrini yaşamasının ardından, 13. yüzyılın ortasından itibaren Moğol hâkimiyetinin getirdiği zillete tanıklık eden kargaşa dolu değişim zamanına odaklandık. Bu dönemde, İran, Bizans, Eyyübî ve ortak Doğu Akdeniz unsurlarından yararlanan rafine bir kültür gelişirken Selçuklu Sarayı, Anadolu'nun siyaset, sanat ve kültür merkezi

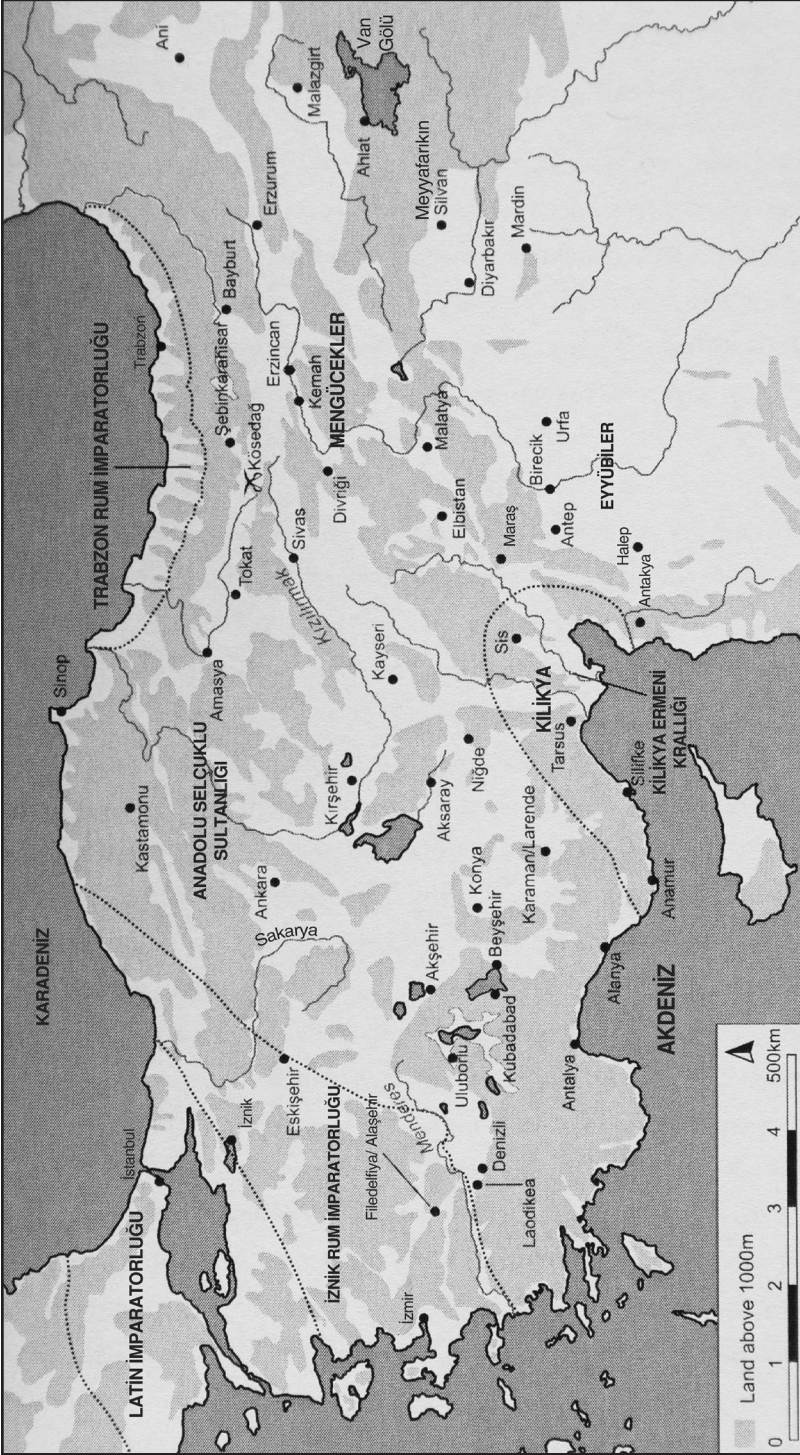
9 Bir Batı dilinde Selçuklu Anadolu'sunu ele alan diğer yegâne makale derlemesi, Gary Leiser editörlüğünde neşredilen şu eserdir: *Les Seljoukides d'Anatolie (Mésogéios 25-6* [2005])

haline gelmişti. Aynı dönemde, hem Hıristiyan hem Müslüman toplumlar din ve kültür alanındaki gelişmelerden beraberce etkilenmişlerdi. Sufi grupların bazen sarayın hamiliği, bazen de muhtemelen, büyük cazibeleri sayesinde yükselişi, İslam'ın daha geniş bir kitleye yayılmasına yol açmış olabilir. Daha kesin konuşmak gerekirse tarikat temelli Sufizm, 13. yüzyıl sonlarında Anadolu'da şehir hayatına hâkim olan, dinden esinlenmiş bir tür lonca ve sosyal yapı hüviyetindeki *Fütüvvet* teşkilatını etkilemiştir. Selçukluların içinde bulunduğu dinî ve etnik çeşitliliğe sahip cemiyet hayatı, saray ve hâkim hanedan üyelerine yansırken sarayın açıkça desteklediği Pers-İslam kültürü ve dini, Konya'nın seçkin Müslüman çevrelerinin ve az sayıdaki büyük Müslüman Anadolu şehrinin daha da ötesinde yankı buluyordu.

Bugüne kadar hâkimiyetini sürdürmüş saf siyasî tarih anlayışının ötesine geçmek amacıyla, saray ve toplumun birbirleriyle nasıl etkileşime girdiğini ve birbirlerini nasıl şekillendirdiğini keşfetmekteyiz. Ayrıca Anadolu'nun siyasî, etnik ve dinî çeşitliliğini de göstermeye çalıştık. Selçuklular 13. yüzyılın önde gelen Müslüman hanedanıydı, fakat yegâne değildiler ve –çoğunlukla göz ardı edilse de,– kuzeydoğudaki Mengüceker gibi kimi zaman rakipleri, kimi zaman müttefikleri olan diğer hanedanlar da Anadolu tarihinde rol oynamıştır. Okurlarımızın, kitabın sahaya sunduğu katkıları değerlendirebilmesi için, Selçuklu Sarayı'nı ve nasıl yönetildiğini anlatmadan önce, bu alanla ilgili tarih yazıcılığının günümüze kadarki gelişme düzeyini özetleyeceğiz. Ardından, giriş bölümünün sonunda, bu kitaptaki başlıkları inceleyerek sözümüzü sonlandıracağız.

ANADOLU SELÇUKLU SULTANLIĞI: KAYNAKLAR VE YAKLAŞIMLAR

Anadolu, İslam dünyasınca genel olarak bilindiği için, Rum [Anadolu] Selçuklu Sultanlığı (1081-1308) ile İran, Irak ve Orta Asya'da hüküm sürmüş Büyük Selçuklu Sultanlığı'nı (1040-1194) birbirinden ayırmak gerekir. Selçuklu sülâlesinin Anadolu kolunun, meşru liderlik çatışmalarından dolayı ilişkilerinin gergin olduğu kuzenleriyle pek ilgisi yoktu. 1071'de Bizanslılarla yaptığı Malazgirt Savaşı'nı –geleneksel olarak Anadolu'da Türk hâkimiyetinin kuruluşuna işaret ettiği kabul edilen olay– kazanan Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan, tüm bölgeyi fethetme niyetinde görünmemektedir. Savaştan 40 yıl kadar önce, otlak arayan göçmen Türk grupları Küçük Asya'ya sızmıştı ve Bizanslıların onlarla başa çıkacak gücünün olmadığı anlaşılmıştı. Ne Alparslan ne de halefi Melikşâh, Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nın kurulmasında etkin



Harita 1.1. Anadolu haritası. I. Alâeddin Keykubâd dönemi (1219-1237).

bir rol oynamıştı. Üstelik Melikşâh'ın hâkimiyetini batıya doğru genişletme çabaları uzun vadede sonuçsuz kalmıştı.¹⁰

Anadolu Selçukluları, Büyük Selçuklu Sultanlığı'nın yıkılışından uzunca bir süre sonra dahi onlarla paylaştığı ortak [Selçuklu] adının itibarından yararlanmayı sürdürse de, bu iki devlet, birçok yönden birbirlerinden farklıydı. Yine de yaygın eğilim, aralarında belli bir özdeşlik bulunduğunu ya da en azından kurum ve kültürlerinin yorum yapmaya değmeyecek kadar az farklılığa sahip olduğunu kabul etme yönündeydi. Bu paralellik varsayımı kısmen Anadolu Selçukluları hakkındaki kaynakların kısıtlı oluşuna karşı doğal bir tepkiydi. 13. yüzyıl gibi erken bir tarihte, bir Müslüman tarihçi tarihsel bilginin yokluğuna hayıflanıyordu. Selçuklu Sultanlığı'nın tarihine ilişkin başlıca kaynağımız olan, Fars dilinde yazılmış ve 1282'de tamamlanmış *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* adlı vakayinamenin yazarı İbn Bîbî, önceki dönemlere dair malumat olmadığından, eserine I. Gıyâseddin Keyhusrev (hük. 1192-1196 ve 1205-1211) ile başlamak zorunda kaldığını söylemiştir. (Bkz. Pancaroğlu'nun yorumları, s. 33-34).¹¹ Diğer başlıca İslamî kaynaklarımız da Farsçadır ve Selçuklu hanedanının ölümünden sonra yazılmıştır: Aksarâyî'nin sadece Moğol hâkimiyeti dönemini ayrıntılı olarak anlatan *Müsâmeretü'l-Ahbâr* adlı eseri ve 14. yüzyılın başından ortasına kadar Konya'da muhtemelen birkaç kişi tarafından yazılmış isimsiz bir vakayinâme. Ayrıca Niğdeli Ahmed tarafından 1333'te yazılan ve Selçuklu hanedanı tarihinin kısaltılmış bir versiyonunu barındıran *el-Veledüş-Şefik* adlı eseri de burada sayabiliriz.¹² Ancak *el-Veledüş-Şefik*, hanedan tarihine dair verdiği yeni bilgilerden ziyade, yazarın kendi memleketi Niğde hakkında verdiği malumat kırıntıları açısından değerlidir. Bunları saymazsak, büyük ölçüde Irak ve Suriye'de yazılmış İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil fi't-Târîh* (1222) adlı eserine veya anonim *Târîhu'l-Mansûri* gibi Arapça vakayinamelerde ara sıra rastlanan referanslara bağlıyız.

İslam kaynaklarının nispeten yetersizliği düşünüldüğünde, Hıristiyan kaynaklar daha büyük önem kazanmaktadır. Onlar olmasaydı, 12. yüzyıl Anadolu'sundaki Selçuklu Sultanlığı ve Müslüman çağdaşları hakkında neredeyse hiç bilgi sahibi olamayacaktık. Bu kaynaklar ayrıca sonraki dönemler için Farsça ve Arapça kaynaklarımıza da faydalı bir takviye sunmaktadır. Yine de belirli bir açıdan sorunludurlar: Selçukluların Yunanca yazılmış belgelerden

10 Bkz. A. C. S. Peacock, *Early Seljuq History: A New Interpretation* (Londra: Routledge, 2010).

11 İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, tıpkıbasım versiyonunu hazırlayan: Adnan Sadık Erzi, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1956), s. 11.

12 Bu tür anlatı kaynakları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Charles Melville, "The early Persian historiography of Anatolia", Judith Pfeiffer, Sholeh A. Quinn ve Ernest Tucker (ed), *History and Historiography of Post-Mongol Asia and the Middle East: Studies in Honor of John E. Woods* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2006), s. 135-166; A. C. S. Peacock, "Ahmad of Niğde's *Al-Walad al-Shafiq* and the Seljuk past", *Anatolian Studies*, 54 (2004), s. 95-107.